МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Гроші та кредит»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

за темою № 5 - Інфляція та грошові реформи

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО
Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО
Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.09.21№ 2

ПОГОДЖЕНО
Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21№ 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від 31.08.21№ 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, Водолазська Н.В.

Рецензенти:
1. Доктор економічних наук, професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського – Дружиніна В.В.
2. Кандидат економічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС Пушкар О.І.

План лекції

1. *Загальна характеристика інфляції: соціально-економічна сутність та закономірності інфляції*
2. *Види інфляції та теоретичні концепції інфляції*
3. *Соціально-економічні наслідки інфляції*
4. *Державне регулювання інфляції*
5. *Грошові реформи*

Рекомендована література:

Основна

1. Алєксєєв І.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Видавництво Львівська політехніка, 2017. – 216 с.
2. Алєксєєв, І.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2009. – 254 с.
3. Аранчій, В.І. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Магнолія 2006, 2018. – 362 с.
4. Бандурка, О.М. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Магнолія 2006, 2018. - 367 с.
5. Бандурка, О.М. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Магнолія 2006, 2014. – 368 с.
6. Ільчук П.Г. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Видавець ПП Сорока Т.Б., 2016. – 412 с.
7. Конституція України, прийнята Законом № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. / Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show
8. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14
9. Про грошову реформу в Україні : Указ Президента України // Вісник НБУ. – 1996. – № 5.
10. Про заставу : Закон України № 2654-XII від 2.10.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12
11. Про затвердження Положення про валютний нагляд : Постанова Правління НБУ від 03.01.2019 № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#n163
12. Про затвердження Положення про ліцензування банків: : Постанова Правління НБУ від 22.12.2018 № 149 [Електронний ресурс].– Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18
13. Про Національний банк України : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14
14. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Інструкція № 368 від 26.09.2001 р. (зі змін. і доп.) : Постанова Національного банку

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01
15. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17
16. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14
17. Реверчук С.К. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Знання, 2011. – 382 с.
18. Савлук М.І. Гроші та кредит. Підручник. – К. : КНЕУ, 2011. — 589 с.
19. Ставерська Т.О. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник. – Харків : Видавець Іванченко І.С., 2015. – 88 с.
20. Шевчук І.Л. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Х. : Видавець І.С. Іванченко, 2018. – 271 с.

Додаткова

21. Гриньова, В.М. Гроші і кредит. Навчальний посібник. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 208 с.
22. Демківський, А.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – К. : Дакор, 2007. – 528 с.
23. Євтушенко О.А. Гроші та кредит : практикум. Навчальний посібник. – Д. : ДУЕП, 2009. – 172 с.
24. Івасів Б.С. Гроші та кредит. Підручник. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – 512 с.
25. Історія гривні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua
26. Коваленко В.В. Банківська система України. Монографія. – Суми : УАБС НБУ, 2010. – 187 с.
27. Коваленко Д.І. Гроші та кредит : теорія і практива. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.
28. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит : теорія та практика. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2013 – 578 с.
29. Корнєєв В.В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В.В. Корнєєв // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 77-85.
30. Костюка О., Лін М., Омета Г. Євразійські перспективи розвитку банківських систем. Монографія. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 157 с.
31. Коцовська Р.Р. Банківські операції. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2010. – 390 с.
32. Крупка М.І. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Л., 2010. – 406 с.
33. Лагутін В.Д. Кредитування : теорія і практика. Навчальний посібник. – К. : Знання, КОО, 2010. – 215 с.
34. Манжос С. Б. Гроші та кредит. : Навчально-методичний посібник для проведення практичних занять та організації самостійної роботи для студентів денної форми навчання спеціальності «Економіка підприємства», «Міжнародна економіка». – Полтава, 2010. – 100 с.
35. Михайловська І.М. Гроші та кредит : практикум. Навчальний посібник.

– Львів : Новий Світ-2000, 2008. – 310 с.
36. Михайловська І.М. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Новий світ 2000, 2011. – 432 с.
37. Пахомов, В.І. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник. – К. : МАУП, 2004.- 56 с.
38. Реверчук С.К. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Знання, 2011. – 382 с.
39. Черкашина К.Ф. Гроші і кредит : в схемах та таблицях. Навчальний посібник – Київ. : ЦП «КОМПРИНТ», 2013. – 214 с.
40. Щетинін А.І. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 430 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

41. Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua
42. Офіційний сайт вільної енциклопедії Вікіпедії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/
43. Офіційний сайт Національного банку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/
44. Офіційний сайт навчальні матеріали онлайн: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/
45. Офіційний сайт Асоціації українських банків: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aub.org.ua

Текст лекції

1. Загальна характеристика інфляції: соціально-економічна сутність та закономірності інфляції

Інфляція *– це знецінення нерозмінних на золото грошей внаслідок надмірного їх випуску та переповнення ними каналів обігу.*

Ззовні вона проявляється у зниженні купівельної спроможності грошової одиниці у всіх її формах – зростанні товарних цін, поглибленні товарного дефіциту, падінні валютного курсу тощо.

Інфляція як економічне явище характеризує якісний стан грошового обігу в умовах, коли перестає діяти механізм автоматичного забезпечення сталості грошей.

Термін «інфляція» почав вживатися у 70-ті рр. XIX ст. стосовно до грошового обігу в Америці, переповненого паперовими знаками, які випускалися для ведення громадянської війни Півночі з Півднем.

Головною формою прояву інфляції у сучасних умовах стало знецінення грошових знаків відносно вартості звичайних товарів, тобто падіння купівельної спроможності грошової одиниці. Якщо цей процес набуває затяжного характеру, то поглиблюється розрив між рівнем цін на внутрішньому ринку країни та на ринках інших країн і в світовому ринку в цілому. Виникає знецінення національних грошей щодо іноземної валюти. Це приводить до зниження валютного курсу національних грошей (девальвації), що теж є проявом інфляції.

Закономірністю розвитку інфляції є те, що вона не виникає раптово, а розвивається поступово як тривалий процес, який можна розділити на кілька стадій:

1 На першій стадії темпи зростання емісії випереджають знецінення грошей, причому це випередження поступово зменшується, наближаючись до вирівнювання.

Надмірно емітовані гроші зразу не обмінюються на товари, тому що суб'єкти ринку певний час не відчувають зайвості в обігу цих грошей і використовують їх для нагромадження чи збереження. Зростання грошових нагромаджень і заощаджень у період, поки не виявилася тенденція до знецінення грошей, посилює стимули активізації підприємництва, товарно-грошових відносин, підвищення продуктивності праці, що призводить до розширення виробництва та реалізації товарів.

2 На другій стадії інфляції темпи знецінення грошей випереджають темпи зростання емісії. Це зумовлюється такими факторами:

– у певний момент власники грошових нагромаджень та заощаджень починають розуміти їх нереальність і пред'являють на ринок для купівлі товарів, що прискорює збільшення маси грошей у поточному обігу і платоспроможного попиту порівняно з поточною емісією;

– одночасно зменшується відплив у нагромадження нових випусків грошей, внаслідок чого зростає швидкість обігу всієї грошової маси;

– виникають і швидко поширюються бартерні операції, звужуючи товарну основу грошової маси в обігу;

– знецінення грошей призводить до відтоку робочої сили з сфери виробництва у сферу спекулятивного обміну, що зумовлює падіння виробництва і товарообігу, внаслідок чого зменшується потреба обігу в грошах.

Унаслідок дії вказаних факторів зайва маса грошей в обігу починає зростати швидше за їх емісію. Зростання цін і знецінення грошей визначаються динамікою зайвої маси грошей й тому випереджають темпи емісії.

2. Види інфляції та теоретичні концепції інфляції

В економічній літературі зустрічаються різні класифікації щодо видів та типів інфляції. Найбільш розповсюдженою є класифікація залежно від *темпів знецінення грошей* та *чинників, що викликають інфляцію*.

1 *За першим критерієм*, тобто поступовим зростанням темпів знецінення грошей, Міжнародний валютний фонд розробив класифікацію згідно з якою відділяє декілька стадій розвитку інфляційного процесу.

Повзуча інфляція характеризується прискореним нагромадженням грошей в обігу без помітного підвищення чи з незначним зростанням товарних цін, що має місце на початку розвитку інфляційного процесу. Деякий час зростання цін може розвиватися повільними темпами. Якщо вони не перевищують 3-5% на рік, то така інфляція не має явних негативних наслідків, мало відчутна для економічних суб'єктів, і вони можуть легко пристосуватись до неї. Тому вона може штучно підтримуватися протягом тривалого часу з певними цілями, що й надає їй «повзучого» характеру.

Відкрита, або помірна інфляція настає тоді, коли темпи знецінення грошей перевищують 5% на рік. Наслідки інфляції стають відчутними насамперед у монополізованих секторах економіки. Зайняті в них підприємці починають прискорено нарощувати ціни на свої товари у відповідь на зростання попиту, їх покупці починають нести додаткові витрати, а тому підвищують ціни на свої товари, включаючи і товар робоча сила. Поступово інфляція поширюється на всі сектори економіки, порушуючи її рівномірній, збалансований розвиток.

Галопуюча інфляція настає тоді, коли темпи знецінення грошей досягають 20-25% на рік. На цій стадії значно посилюються економічні суперечності та соціальне напруження в суспільстві. Зростання цін набуває стрибкоподібного характеру, стає важко передбачуваним і не піддається регулюванню. Інфляція виходить з-під контролю держави, різко негативно впливаючи на всі сфери економіки та соціального життя країни.

Гіперінфляція характеризується перевищенням темпів знецінення грошей на 40-45% за рік. На цій стадії гроші починають втрачати здатність виконувати свої функції, падає їх роль в економіці, відбувається натуралізація господарських зв'язків, тобто поширюються бартерні операції, порушуються фінансовий та кредитний механізми, розвиваються неорганізовані, стихійні процеси в економіці тощо.

Країни з ринковою економікою дотримуються саме цієї класифікації видів інфляції.

У країнах, що розвиваються, спостерігається тенденція змінити цю класифікацію на таку, що більш відповідає тим процесам, що відбуваються у грошових системах цих країн. З цією метою, щоб виправдати високий рівень інфляції, змінюються показники процентних ставок, які характеризують темпи знецінення грошей у тій чи іншій країні. Наприклад, у деяких підручниках можна зустріти такі показники: галопуюча інфляція – 100%, 500% або 1000% за рік, гіперінфляція – залежно від попереднього показника – складає більше 100%, більше 500% або більше 1000% за рік.

Для більшості розвинутих країн у сучасний період характерна повзуча інфляція, яка нерідко використовується як засіб регулювання економічного розвитку і тому стає хронічною.

Інфляційній процес по-різному розвивається та виявляється в умовах ринкової економіки та командно-адміністративної системи.

У ринковій економіці розвиток інфляційного процесу зазнає деформуючого впливу зовнішніх факторів: циклічності процесу суспільного відтворення та державного регулювання економіки.

У фазах економічного піднесення та буму прискорюється зростання національного доходу, інвестицій, зайнятості та цін, що саме по собі зумовлює зниження вартості грошей і тим самим прискорює процес інфляції, з переходом до фази спаду починається скорочення доходів, зайнятості, інвестицій, зниження цін, що призводить до стабілізації вартості грошей і гальмує інфляційний процес. Економічний спад переходить у фазу депресії, коли високого рівня досягає безробіття, а ціни падають до найнижчого рівня, що сприяє відносній стабілізації грошового обігу.

У 70-80 рр. XX ст. фази спаду та депресії в економіці багатьох країн, зокрема в США, зумовлюючи зростання безробіття, разом з тим не супроводжувалися стабілізацією та зниженням цін. Розвиток економічної кризи не тільки не зупинив інфляцію, а нерідко навіть посилював її. Таке економічне становище, *коли кризовий спад збігається з інфляцією, одержало назву* ***стагфляція.***

В умовах командно-адміністративної системи внаслідок державного контролю за рівнем цін і доходів розвивався автоматично діючий зв'язок між зростанням грошової маси в обігу, платоспроможного попиту і рівня цін. Ціни тривалий час залишалися незмінними, незважаючи на зростання попиту, що виключало відкриту форму інфляції. Проте цим не долалася товарно-грошова розбалансованість сфери обігу, тобто вона стала подавленою і виявилася у хронічному і всезростаючому дефіциті товарів та послуг, а також підвищенні цін на неорганізованому ринку.

Дефляцією називається довготривале зниження рівня цін.

2 *За другим критерієм*, тобто, чинниками, що викликають інфляцію, у світовій економічній теорії і практиці відомі два типи інфляції:

- *інфляція* витрат (пропозиції);
- *інфляція попиту.*

Ці два види інфляції, по суті, виділені залежно від того, з якого боку здійснюється тиск на ціни – з боку пропозиції чи з боку попиту. Такий тиск на ціни з кожного боку може провокуватися багатьма чинниками, а відтак інфляція витрат і інфляція попиту є багатоскладовими її видами.

Інфляція витрат спричинюється тиском на ціни з боку зростання виробничих витрат. Це передусім зростання заробітної плати, витрат на енергетичні й сировинні ресурси, а також падіння продуктивності праці, посилення монополізації виробництва і ринку, зростання в структурі виробництва галузей з уповільненими темпами підвищення продуктивності праці (наприклад, послуг), з високою часткою витрат на заробітну плату та низькою питомою вагою виробництва предметів споживання тощо. В усіх цих випадках, щоб зберегти обсяги виробництва і пропозиції на попередньому рівні, необхідно збільшувати грошові виплати, що призведе до зростання попиту, а отже і цін. Якщо грошові виплати не збільшувати, то вказані чинники призведуть до скорочення виробництва і пропозиції, що при попередньому попиті теж підштовхуватиме ціни вверх. Тут теж виникне

«зайвий» попит, що провокуватиме зростання цін.

Інфляція попиту викликається тиском на ціни з боку грошей унаслідок зростання їх пропозиції банківською системою і зумовленого цим збільшення платоспроможного попиту на товарних ринках. Визначальним чинником цієї інфляції є зростання пропозиції грошей, тому її ще називають монетарною інфляцією. Саме зростання пропозиції грошей може бути викликане використанням сеньйоражу (емісійного доходу) для покриття бюджетного дефіциту чи переходом до ліберальної монетарної політики або обома чинниками одночасно.

На перший погляд, складається враження, що інфляція попиту розвивається цілком самостійно відносно інфляції витрат. Насправді вони між

собою тісно пов'язані, по суті є двома проявами одного й того ж самого явища інфляції як глибокої і тривалої розбалансованості економіки.

Теоретичні підходи та концепції щодо інфляції.

Значні розбіжності в економічній теорії існують відносно причин інфляції. За цим критерієм виділяються такі теорії інфляції: надмірного попиту, грошових витрат виробництва та теорія інфляції як багатофакторного явища.

Теорія «інфляції попиту». Започаткував цю теорію Дж. Кейнс. Він розглядав Інфляційні процеси як невід'ємну складову елементів макроекономічної системи. В кейнсіанських теоріях наголошується, що причиною інфляційних процесів є надмірний попит відносно товарної пропозиції. Перевищення попиту над пропозицією Дж. Кейнс назвав «інфляційним розривом». При цьому чинники інфляції можуть бути як на стороні пропозиції, так і попиту. Дж. Кейнс відмічав, якщо пропозиція грошей в порівнянні з пропозицією товарів для купівлі збільшується, має місце інфляція. Він доводив, що пропозиція грошей не може безпосередньо впливати на сукупний попит, оскільки зростання грошової пропозиції підвищує ліквідність в економіці, і рівень процентної ставки (ціни за ліквідні кошти) падає. Сукупний попит буде збільшуватись помірковано, оскільки зниження процентної ставки призведе до збільшення інвестиційних затрат.

Теорія «інфляції витрат». Ця теорія виникла внаслідок подальшого розвитку кейнсіанської ідеї «негрошового» механізму інфляційного процесу. У 60-ті роки в США інфляція розвивалася при відсутності надмірного попиту і повної зайнятості, тобто всупереч теорії «інфляційного розриву». Це дало підстави стверджувати, що в умовах високої монополізації виробництва і ролі профспілок на ринку праці підприємці можуть підвищувати ціни, а профспілки – заробітну плату за своєю ініціативою, навіть при незмінності попиту. Подібна ініціатива виступає імпульсом інфляційного процесу. Вся відповідальність за інфляцію покладається на підприємців, які не хочуть поступатися своїми прибутками і підвищують ціни в міру зростання виробничих витрат. Прихильники цієї теорії з усіх виробничих витрат виділили заробітну плату, оскільки вона найбільш тісно пов'язана з інфляцією, обслуговує особисте споживання і не сприяє розширенню виробництва.

По-іншому пояснюють причини інфляції представники ***монетаристської теорії.*** Монетаризм вже не просто включає проблеми інфляції до макроекономічної теорії, а вони стають її найважливішою складовою частиною. М. Фрідмен, засновник теорії монетаризму, розуміє під інфляцією стійке і безперервне зростання цін, викликане надмірною масою грошей по відношенню до валового внутрішнього продукту. Монетаристи стверджують, що саме зміни в грошовій масі є основним чинником формування економічного циклу та інфляції. Їх погляди на природу інфляції викладені у хрестоматичному вислові М. Фрідмена: «Інфляція завжди і всюди є грошовим феноменом». Дане положення свідчить про пряму залежність зростання цін від збільшення грошової маси, і що причини інфляцій знаходяться у сфері обігу.

3. Соціально – економічні наслідки інфляції

Інфляція має цілий ряд наслідків у багатьох сферах суспільного життя,

насамперед, у соціальній та економічній.

У соціальній сфері інфляція створює передумови для перерозподілу доходів між найманими працівниками та підприємцями на користь останніх. Зростання товарних цін спричинює збільшення прибутків підприємців і зменшує реальні доходи робітників, службовців та інших верств населення.

Є соціальні групи, які повністю не здатні захистити себе від втрат унаслідок інфляції (пенсіонери, працівники з фіксованим доходом, зокрема службовці державних установ, студенти та ін.).

Збереження населення внаслідок інфляції помітно знецінюються.

Значна кількість економічних суб'єктів не впевнена у перспективі свого економічного становища. Загострюються соціальні суперечності.

В економічній сфері діапазон негативних наслідків інфляції є ще ширшим. Особливо відчутно вона впливає на розвиток виробництва, торгівлю, кредитну і грошову системи, державні фінанси, валютну систему і на платіжний баланс країни.

Інфляція спричинює посилення хаотичності та диспропорціональності розвитку суспільного виробництва. Позичкові капітали спрямовуються переважно у галузі зі швидким зростанням цін і відволікаються з інших галузей, де може настати застій і занепад виробництва. Часті коливання та стрибки цін посилюють економічний ризик інвестицій.

Скорочується платоспроможний попит населення, інфляція зумовлює звуження ринку збуту товарів народного споживання. Нерідко виникає затоварення на цих ринках при абсолютному скороченні особистого споживання.

Спад виробництва може зумовлюватися також відтоком капіталів з виробничої сфери у торгівлю, де інфляційне зростання цін підсилюється спекуляцією.

В умовах інфляції економічним суб'єктам невигідно тримати свої активи в грошовій формі. Це негативно впливає на кредитні відносини та грошовий обіг. Власники грошових коштів не будуть вкладати їх у банки, якщо депозитний процент не компенсує інфляційних втрат. Якщо ж вони будуть збільшувати депозитний процент, то це неминуче призведе до подорожчання банківських позик, наслідком чого буде скорочення попиту на них та подальше підвищення цін підприємцями з метою компенсації своїх додаткових витрат на оплату процентів.

Згортається також комерційній кредит, оскільки кредиторам невигідно і ризиковане продавати свою продукцію з відстрочкою платежу.

Прагнення економічних суб'єктів швидше позбавитися «гарячих» грошей прискорює їх обіг. У власників товарів знижується бажання реалізовувати їх за знецінені гроші, і вони переходять на бартерні операції чи продають їх за іноземну валюту. Натуралізація обміну прискорює інфляційне знецінення грошей, оскільки звужується матеріальна основа їх обігу, а також спричинює розрив традиційних господарських зв'язків, уповільнює товарообіг та викликає додаткові витрати обігу.

На гіпервисокій стадії інфляції виникає «голод» на грошові знаки, оскільки дрібні купюри зовсім втрачають свою вартість і перестають функціо-

нувати. Тому швидко зростає потреба у великих купюрах, за якою не встигає їх випуск емісійним центром.

Поступово цей «голод» поширюється й на обіг грошового капіталу, внаслідок чого у більшої частини підприємств посилюється недостача основного та оборотного капіталу. Це пояснюється тим, що випереджаюче знецінення грошей порівняно з ростом їх емісії призводить до зменшення реальної цінності грошової маси в обігу.

Негативно впливає інфляція і на фінансову систему, особливо на другій стадії, коли емісія грошей не встигає за їх знеціненням. Реальна вартість усієї суми державних доходів постійно зменшується. Тому держава змушена «посилювати тиск» на друкарський станок, щоб компенсувати фінансові втрати від інфляції. Держава зменшує свої витрати на соціальні потреби, що загострює соціально-політичну нестабільність у країні.

Наслідком впливу інфляції на зовнішньоекономічні зв'язки є падіння курсу національної валюти відносно валют країн, де інфляція відсутня чи розвивається нижчими темпами. Падіння курсу відбувається нерівномірно і неадекватно зниженню купівельної сили грошей на внутрішньому ринку. Виникають розбіжності між офіційним і ринковим курсами валюти. Все це дезорганізує зовнішньоекономічні зв'язки, стримує прилив іноземного капіталу, погіршує платіжний баланс країни, її валютне становище, підриває її позиції на світовому ринку.

4. Державне регулювання інфляції

Починаючи з 60-х рр. XX ст., проблема боротьби з інфляцією набула характеру її регулювання з боку держави. Основна мета такого регулювання полягала в тому, щоб стримати інфляцію в розумних межах і не допустити розгону її темпів до розмірів, загрозливих для соціально-економічного життя суспільства.

Ідея «контрольованої» інфляції сформувалась як складова частина кейнсіанської теорії державного регулювання економіки шляхом втручання в платоспроможний попит. Кейнс і його послідовники вважали, що різними економічними важелями, в тому числі збільшенням грошової маси в обігу, держава може стимулювати розширення попиту, реакцією на що буде зростання пропозиції, а значить, і виробництва товарів без підвищення цін.

Кейнсіанська ідея регульованої інфляції широко використовувалася на практиці в 50-60 рр. в більшості країн ринкової економіки. На її основі виправдовувалося форсування державних витрат, зростання бюджетних дефіцитів, що стало хронічним явищем. Практикувалася політика кредитної експансії, лібералізація прибутків і цін. Було досягнуто довгочасне стримування інфляції на «повзучому» рівні, що давало підстави говорити про реалізацію на практиці ідеї «контрольованої» інфляції.

Проте вже з початку 70-х рр. у більшості країн з розвинутою ринковою економікою почалося швидке зростання цін, інфляція наблизилась до галопуючого рівня.

У нових умовах кейнсіанська ідея регульованої інфляції зазнавала серйозної критики з боку представників монетаристської школи. На практиці

політика регульованої інфляції зазнала краху і з початку 70-х рр. змінилась відвертою антиінфляційною політикою, до якої змушені були перейти уряди більшості країн.

Антиінфляційна політика *– це комплекс заходів з державного регулювання економіки, спрямованих на боротьбу з інфляцією.*

У відповідь на взаємодію факторів інфляції попиту та інфляції витрат сформувалися два основні напрямки антиінфляційної політики:

а) дефляційна політика (врегулювання попиту);

б) політика доходів.

Дефляційна політика включає ряд методів обмеження платоспроможного попиту через *фінансовий* та *кредитно-грошовий механізми*. Вона проводиться переважно за умов, коли інфляція викликана причинами, що діють зі сторони грошей.

Фінансовий механізм працює у таких напрямках:

а) для того, щоб зменшити надходження зайвих грошей в обіг, скорочуються витрати державного бюджету (субсидії підприємствам, асигнування соціальних програм, розвитку інфраструктури, потреби військово-промислового комплексу), трансферти (соціальні виплати населенню);

б) посилюється податковий тиск на доходи підприємців та населення;

в) проводиться робота щодо скорочення державного боргу (зовнішнього та внутрішнього).

Інструментами кредитно-грошової політики є:

а) кредитна рестрикція та пряме лімітування (таргетування) випуску готівки в обіг центральним банком;

б) грошово-кредитна політика центрального банку – політика «дорогих» грошей), за якої застосовується:

- підвищення облікової (дисконтної) ставки центрального банку;
- збільшення норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- продаж цінних паперів центральним банком на відкритому ринку.

Крім того, для боротьби з інфляцією центральні банки можуть застосовувати й адміністративні інструменти впливу на діяльність комерційних банків, наприклад, регулювання процентних ставок за пасивними та активними операціями комерційних банків.

Наслідками дефляційної політики є:

- грошова пропозиція скорочується;
- процентні ставки комерційних банків зростають;
- скорочується банківське кредитування народного господарства;
- стримується зростання грошової маси та платоспроможного попиту;
- інвестиційні витрати скорочуються;
- зменшується інфляція.

Політика дефляції при послідовному і жорсткому її проведенні може дати бажаний антиінфляційний ефект, проте її реалізація пов'язана з великими труднощами, оскільки посилює соціальне напруження в суспільстві, викликає загрозу економічної кризи, банкрутства підприємств, зменшення зайнятості. Дефляційна політика призводить до уповільнення економічного зростання, а також до кризових явищ в економіці. Тому урядам нерідко доводиться

маневрувати, оперативно змінюючи дефляційні методи інфляційними.

Другий напрям антиінфляційної політики – ***політика доходів***. Вона передбачає державний контроль за заробітною платою і цінами. Такий контроль зводиться до:

а) фіксації зарплати і цін на певному рівні – «заморожування» їх;

б) встановлення темпів їх зростання в певних межах, найчастіше щодо темпів приросту продуктивної праці;

в) або те і інше разом.

Цей метод широко використовувався в колишньому Радянському Союзі.

Негативні соціальні наслідки цього методу такі:

– пряме втручання в приватне підприємництво і в сферу ринку, що призводить до деформації дії його механізму;

– поява товарного дефіциту;

– заморожування зарплати викликає незадоволення трудящих, посилює соціальне напруження.

Під впливом неомонетаристських ідей більшість країн Заходу відмовилася від втручання в ціни і зарплату і спрямувала свої регулюючі дії на подолання причин інфляції зі *сторони товарів, створення сприятливих умов для дії законів ринку і всіляке стимулювання приватного підприємництва*. Це:

– проведення жорсткої антимонопольної політики;

– заохочування ринкової конкуренції;

– скорочення державної підтримки малорентабельних і слабо-конкурентних підприємств і галузей;

– введення гнучкої податкової політики, що стимулює підприємницьку активність і зростання грошових заощаджень населення.

Всі ці заходи позитивно вплинули на розвиток виробництва, підвищення його ефективності та продуктивності праці, що, в свою чергу, сприяло результативності дефляційної політики. Внаслідок цього країни Заходу в другій половині 80-х рр. змогли перебороти галопуючу інфляцію і ввести її в межі «повзучої».

Варіанти антиінфляційної політики обираються залежно від пріоритетів:

1) якщо метою держави є стримування економічного зростання, то проводиться дефляційна політика;

2) якщо мета – стимулювання економічного зростання – проводиться політика доходів;

3) якщо метою уряду є стримування інфляції будь-якою ціною – використовуються паралельно два напрямки антиінфляційної політики (і політика доходів, і дефляційна політика).

Для управління інфляцією в Україні було використано методику, розроблену та успішно апробовану західними економістами. Відповідно до неї усі заходи антиінфляційного регулювання поділяються на дві великі групи:

- *антиінфляційна стратегія*, що поєднує заходи довгострокового характеру, результат від впровадження яких можна побачити якнайменше через три - п’ять років;
- *антиінфляційна тактика*, від якої можна очікувати змін на протязі

року, тобто у короткостроковому періоді.

Антиінфляційна стратегія об'єднує три комплекси заходів:

1) погашення інфляційних очікувань – це:

– по-перше, заходи психологічного характеру, спрямовані на заспокоєння населення від страху втрати своїх накопичень, у зв'язку з підвищенням цін. Тобто ведеться психологічна обробка населення з метою припинити паніку та скуповування усіх споживчих товарів, що є у продажу, бо це призводить до поглиблення товарного дефіциту. Для успішного використання цього методу в країні повинний бути уряд, що користується довірою населення. З метою підвищення довіри, уряд може також використати індексацію грошових доходів, щоб скоротити паніку, хоча це й популістський, не антиінфляційний захід;

– по-друге, підсилюється дія ринкових механізмів в країні, у тому числі налагоджується випуск конкурентоспроможних товарів у більшої кількості та високої якості, щоб населення мало змогу вкласти свої накопичення у товари і таким чином спасти частину свого капіталу від інфляції;

2) розробка довгострокової грошової політики:

– по-перше, уведення твердих лімітів на зростання грошової маси;

– по-друге, використання методів грошово-кредитного регулювання, розглянутих вище, а саме: облікову політику центрального банку, політику обов'язкових резервів та проведення операцій з державними цінними паперами на відкритому ринку;

грошова політика у антиінфляційній стратегії відіграє чільну роль, тому лише банківській системі під силу розробити й провести такі системні заходи;

3) скорочення бюджетного дефіциту:

– для цього використовуються два шляхи – збільшення доходів бюджету чи зменшення видатків. Останній метод, спрямований на зменшення бюджетного фінансування впровадити легше. Не випадково, що на Заході він використовується найбільш активно.

– збільшення доходів бюджету, як правило, пов'язано з розробкою та впровадженням зваженої податкової політики, що займає не тільки тривалий проміжок часу, а й сполучено з економічними труднощами.

Антиінфляційна тактика містить у собі два варіанти дій.

Ціль першого варіанту – *збільшення пропозиції без адекватного підвищення попиту,* тобто держава насичує ринок новими товарами, яких або не було взагалі, або не вистачало. А також:

- приватизація державної власності (за гроші);
- масований імпорт товарів;
- продаж населенню частини накопичених товарів підприємств;
- продаж землі.

Ціль другого варіанту – *поточне регулювання попиту:*

- збільшення відсотків по ощадних вкладах;
- збільшення відсотків по облігаціях;
- широке поширення акцій;
- вкладення грошей у нерухомість;
- заморожування внесків у Ощадбанку;

- невиплата заробітної плати у строк й інше.

Крім того, в руках держави знаходиться ще й такий міцний важіль антиінфляційного регулювання як грошова реформа.

5. Грошові реформи

Серед комплексу заходів щодо оздоровлення та стабілізації грошового обігу особливе місце займають грошові реформи.

Грошова реформа є складовою антиінфляційної політики і спрямовується на усунення наслідків інфляції у грошовій сфері й створення монетарних та економічних передумов для стабілізації грошей.

Грошові реформи – це повна або часткова перебудова грошової системи, яку проводить держава з метою оздоровлення чи поліпшення механізму регулювання грошового обігу стосовно до нових соціально- економічних умов.

Грошова реформа є одним з інструментів грошової політики. Проведення грошових реформ, зміст яких зводиться до повної або часткової структурної перебудови державою наявної в країні грошової системи, завжди вимушене. Кожна грошова реформа є індивідуальною і неповторною за своїми характеристиками. Вирішуючи конкретно визначене коло завдань структурної перебудови та стабілізації грошового обігу тієї чи іншої країни, будь-яка реформа завжди специфічна за змістом. Це, однак, не виключає можливостей класифікації грошових реформ через виділення певної групи спільних ознак у їх функціональному втіленні.

Грошові реформи, що проводились у різні часи в багатьох країнах, значно відрізнялись за своїми цілями, глибиною реформування діючих грошових систем, методами стабілізації валют, підготовчими заходами.

Залежно від мети проведення та глибини перебудови державою наявної грошової системи, реформи можна класифікувати таким чином:

1 Створення нової грошової системи, тобто запровадження принципово нової за структурою і змістом елементів системи функціонування та обігу грошей. Такі грошові реформи передбачають не лише впровадження в обіг нової грошової одиниці, а й структурну перебудову дійсної системи грошово-валютних і кредитних відносин.

У світовій історії зустрічаються не дуже часто. Провадилися при переході від біметалізму до монометалізму, при переході до системи паперового чи кредитного обігу, а також в умовах створення нових держав, наприклад, при розпаді колоніальної системи у 60–70-х рр. XX ст., коли африканські країни отримали незалежність, а також при розпаді Радянського Союзу, коли усі республіки, що колись входили до його складу, сформували свої грошові системи;

2 Грошові реформи без якісної перебудови системи грошового обігу (йдеться про проведення заходів із заміни дійсної грошової одиниці та відповідної стабілізації грошей), тобто мова йде про *часткову зміну грошової системи* – коли реформуються окремі її елементи: назва й величина грошової одиниці, види грошових знаків, порядок їх емісії та характер забезпечення та ін. Зустрічається кілька різновидів такого типу реформ. Це:

- ***грошові реформи формального типу,*** що зводяться лише до

впровадження нового зразка купюри з одночасним або поступовим вилученням тієї, що функціонує. Приводом до такої зміни може бути недостатня захищеність купюри старого зразка та її масова фальсифікація, зміна державної символіки тощо;

- ***грошові реформи з деномінацією грошового обігу*.** Це дещо складніша форма грошової реформи, головною метою якої є заміна через обмін грошових купюр дійсного масштабу цін;
- ***грошові реформи конфіскаційного типу.***

3 Проведення спеціальних стабілізаційних, заходів з метою стримування інфляції чи подолання її наслідків.

Нерідко окремі грошові реформи мають ознаки всіх трьох типів. Чим би не викликалася необхідність проведення грошової реформи, найголовнішою її метою завжди є стабілізація грошового обігу.

Світовий досвід грошових реформ знає ***чотири методи стабілізації валют:***

1) нуліфікація;
2) деномінація;
3) девальвація;
4) ревальвація (реставрація).

Нуліфікація – це оголошення державою знецінених паперових грошових знаків недійсними.

Проводиться вона за умови надзвичайно великого падіння купівельної спроможності грошей, коли стає недоцільним будь-який обмін їх на нові гроші. В чистому вигляді у світовій історії провадилася один раз – після революції у XVIII ст. у Франції.

Але частіше за все введення нової валюти пов’язано з деномінацією грошових знаків.

Деномінація – це обмін усіх старих знаків на нові у певній пропорції з одночасним перерахуванням у цій пропорції всіх грошових показників: цін, тарифів, заробітної плати, балансової вартості основних фондів тощо.

Цей метод ще називають «методом закреслювання нулів», тому що відбувається збільшення масштабу цін.

У Німеччині після Першої світової війни внаслідок гіперінфляції (зростання грошової маси становило 496 квінтільонів разів) нова рейхсмарка 1923 р. випуску обмінювалась у співвідношенні 1**:**1 трильйону старих рейхсмарок. Це самий високий обмінний курс за всю історію людства.

У Радянській Росії після громадянської війни у 1924 р. деномінація становила 1**:**1 млн старих грошових знаків.

В Україні у вересні 1996 р. деномінація склала 1**:**100 тис., тобто 100 000 купоно-карбованців = 1 гривні.

Девальвація – це офіційне зниження державою металевого змісту та валютного курсу (або тільки валютного курсу) національних грошей щодо іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць.

Поки держави фіксували золотий зміст своїх валют, вона означала одночасне зниження його та курсу валюти приблизно однаковою мірою. Після відміни золотих паритетів девальвація зводиться тільки до зниження

офіційного валютного курсу.

Скасування розміну банкнот на золото значно змінило зміст і механізм девальвації валюти. Девальвації стали рідше провадитися в межах грошових реформ з метою стабілізації внутрішнього грошового обігу, а використовуються передусім як *метод валютної політики для регулювання зовнішньоекономічних відносин:* посилення демпінгу, підвищення конкурентоспроможності, врегулювання платіжного балансу тощо.

З введенням режиму плаваючих курсів валют зміст девальвації ще розширився, і цим терміном стали називати тривале зниження ринкового курсу валют.

Ревальвація (реставрація) – це офіційне підвищення державою золотого змісту та валютного курсу або тільки валютного курсу національної валюти країни.

У першому варіанті ревальвації валют проводилися в епоху вільного обміну банкнот на метал, коли фальшиві або ушкоджені монети вилучалися з обігу, а їх місце займали нові відкарбовані монети. Цей процес отримав ще назву реставрації, тому що грошова маса приводилася у відповідність до старих параметрів – реставрувалася.

Грошові реформи на основі ревальвації проводилися рідко, оскільки вони можливі при незначному знеціненні грошей та швидкому розвитку економіки і відповідній стабільності ринку (грошові реформи у 1821 р., 1924– 1928 рр. в Англії, у США – у 1879 р.).

Після відміни обміну банкнот на золото механізм ревальвації значно змінився. Він став торкатися тільки співвідношення національної валюти з іноземними, не впливаючи на її вартість всередині країни.

З відміною Бреттон-Вудської системи і введенням режиму плаваючих валютних курсів останні стали автоматично вирівнюватися за паритетом купівельної спроможності валют. Тому відпала необхідність у проведенні грошових реформ на основі ревальвації валюти як офіційному державному заході.

З переходом до систем обігу нерозмінних знаків *чіткі грані між альтернативними методами стабілізації валют дещо стерлись і шляхи проведення реформ уніфікувалися.*

За часовим виміром здійснення обмінних операцій теорія й практика розмежовують *одномоментні грошові реформи* та *грошові реформи паралельного типу*. Перші називають ще «шоковими» реформами.

Одномоментна грошова реформа — введення нових грошей в обіг; здійснюється за короткий строк (5-17 днів), протягом якого технічно можливо обміняти старі гроші на нові.

Названі вище реформи конфіскаційного типу передбачали здійснення обмінних операцій протягом всього декількох днів. Це були одномоментні реформи, або реформи «шокового» типу.

Реформи паралельного, або, як їх ще називають, ***консервативного типу*** є надзвичайно складною за технікою реалізації процедурою. У цьому випадку нова грошова одиниця, розширюючи сферу свого функціонального застосування, витісняє старі гроші поступово. В результаті протягом певного

часу, коли в обігу знаходяться дві грошові одиниці стара й нова, відбувається відповідна сегментація сфери грошового обігу.

Для успішного проведення будь-якої грошової реформи в країні необхідно провести цілий комплекс підготовчих заходів. Зокрема, повинні бути:

- накопичений достатній золото-валютний резерв;
- накопичена певна товарна маса,
- знижений бюджетний дефіцит,
- встановлені ліміти темпів приросту грошової маси в обігу.

Грошова реформа повинна обов'язково доповнюватися системою практичних заходів, які б гарантували її повномірний характер. Ключовими серед них мають бути:

- дії з нормалізації товарно-грошових відносин, і, в першу чергу, рішуче обмеження бартеру як зони економічних зловживань;
- удосконалення управління валютною та емісійною політикою з тим, щоб стабільність грошової одиниці підтримувалась на відповідному рівні;
- скорочення поширеної практики використання різного роду квазіплатіжних фінансових інструментів;
- недопущення безконтрольності з боку держави за відпливом капіталу та грошової маси в тіньову економіку і за кордон;
- запровадження чіткого контролю за джерелами формування, умовами розміщення та напрямками використання валютних резервів держави.